

Mensensmokkel naar Europa

De Academische Boekengids 28, augustus 2001, pp. 4-5.

De Nederlandse overheid is bevreesd voor de aanzuigende werking van een relatief humaan vreemdelingenbeleid. De vermeende aantrekkingskracht van de Nederlandse asielprocedure zou echter wel eens van minder belang kunnen zijn dan de overheid vermoedt. Asielzoekers en illegale migranten laten zich door verschillende factoren leiden, waarbij vooral afwegingen in de relationele sfeer een grote rol spelen.

In oktober 2000 stuit de Italiaanse kustwacht op een in open zee dobberende Turkse vissersboot. De bemanning is spoorloos en, naar later blijkt, in speedboten naar Turkije teruggevaren. Aan boord bevinden zich zeshonderd Koerden uit Irak, Turkije en Syrië, die ieder fl. 2.500 voor hun overtocht naar Italië hebben betaald; kinderen half geld. De Straat van Gibraltar, die het Afrikaanse van het Europese continent scheidt, is eveneens het werkterrein van mensensmokkelaars. Dagelijks maken mensen in gammele bootjes de illegale oversteek naar Spanje en jaarlijks vallen hier honderden doden bij te betreuren. Veel minder tot de verbeelding spreken de vreemdelingen die met behulp van smokkelaars via de reguliere wegen Nederland binnenkomen om asiel aan te vragen of in de illegaliteit te verdwijnen. Sinds 1993 hebben zich jaarlijks gemiddeld 38.000 asielzoekers in Nederland gevestigd en wordt het aantal illegaal verblijvende vreemdelingen op tenminste 40.000 voor de vier grote steden gezamenlijk geschat (Van der Leun et al. 1998).

De reacties van de verschillende Europese landen op deze ongenode gasten zijn eensluidend restrictief. Om illegale binnenkomst tegen te gaan, worden aan de oostgrenzen in Duitsland helikopters en speciale eenheden met verregaande bevoegdheden ingezet. De Italiaanse overheid maakt gebruik van militaire scheepspatrouilles in haar kustwateren. De Spaanse enclavesteden in Marokko zijn met metershoge hekken en geavanceerde beveiligingsapparatuur afgegrensd, en Nederland heeft zijn vliegende brigades. Infrarode camera's, warmtesensoren, barricades en intensieve grenspatrouilles vormen de vestingmuren van een Europa waar de afzonderlijke binnengrenzen grotendeels zijn verdwenen, maar de buitengrenzen in belang toenemen. Illegaal verblijvende vreemdelingen zien zich bovendien geconfronteerd met een nationaal overheidsbeleid dat illegaal verblijf zo onaantrekkelijk mogelijk maakt door - via geavanceerde technieken en controlemechanismen - formele arbeidsmarkten en sociale voorzieningen voor illegalen af te schermen (Engbersen 1999).

Immigratie-industrie

Het restrictieve toelatingsbeleid van de verschillende Europese landen heeft ertoe geleid dat zich een ondergrondse immigratie-industrie heeft kunnen ontwikkelen die op informele wijze voorziet in het verschaffen van toegang tot Europa. Kenmerkend voor deze immigratie-industrie is de diversiteit in motivatie en organisatie van degenen die samen deze bedrijfstak vormen. In zijn meest onschuldige verschijning gaat het om migranten die familieleden in het herkomstland in hun overtocht en verblijf ondersteunen. Dit gebeurt bijvoorbeeld door voor deze in het herkomstland verblijvende familieleden garant te staan zodat zij een toeristenvisum kunnen aanvragen, of door hen na afloop van een vakantie in het herkomstland verborgen in de auto Nederland binnen te smokkelen. Er zijn ook mensen in de vervoerswereld die incidenteel migranten, al dan niet betaald, voor een deel van hun reis mee-nemen. Sommige reisbureaus regelen de benodigde reisdocumenten op informele wijze, en meer professioneel georganiseerde criminele bendes organiseren de tocht van grote groepen migranten.

Naast de smokkelaars die zich direct met het vervoer bezighouden, wordt deze smokkelindustrie mogelijk gemaakt door dienstverleners als corrupte ambtenaren en professionele documentvervalsers. Er is echter pas daadwerkelijk sprake van mensensmokkel als de hulp aan potentiële migranten wordt verleend met financieel gewin als oogmerk. Op tenminste twee manieren spelen mensensmokkelaars een rol bij de migratiebewegingen naar Europa. In de eerste plaats zorgen zij voor de binnenkomst van illegale migranten door hen te voorzien van (valse) reisdocumenten of clandestien specifieke landen binnen te smokkelen. In de tweede plaats ondersteunen mensensmokkelaars de komst van asielzoekers.

In een overzichtswerk van mensensmokkel binnen Europa wijzen Salt en Hogarth (2000) op het onverifieerbare karakter van de meeste schattingen over de omvang van dit fenomeen. Zij geven de in hun ogen meest betrouwbare schatting weer, die dateert van 1993. In deze raming wordt het aandeel migranten dat in dat jaar op illegale wijze en met tussenkomst van mensensmokkelaars West-Europa is binnengekomen, op vijftien à dertig procent geschat. Voor gesmokkelde asielzoekers wordt dit percentage op ergens tussen de twintig en veertig procent geraamd. De inkomsten voor smokkelorganisaties die zich richten op West-Europa worden geschat op tussen de honderd miljoen en één miljard Amerikaanse dollars (Salt en Hogarth 2000:32-3). Hoewel ook deze schatting is gebaseerd op een keten van aannames - en daarom voorzichtig geïnterpreteerd dient te worden - laat ze wél het belang van mensensmokkelaars voor migratiebewegingen naar West-Europa zien. Opvallend is dat de percentages gesmokkelde asielzoekers in deze studie aanmerkelijk lager liggen dan de vijfenzeventig procent die de Nederlandse overheid presenteert.

Mensensmokkelbendes

Wetenschappelijke studies naar mensensmokkel zijn schaars, wat gegeven het ondergrondse karakter van het fenomeen begrijpelijk is. De meeste studies baseren zich dan ook op justitiële kennis. Een voorbeeld hiervan is *Georganiseerde criminaliteit in Nederland* van de criminologen Kleemans, Van den Berg en Van den Bunt (1998), die zich baseren op veertig opsporingsonderzoeken van georganiseerde misdaad, waaronder elf mensensmokkel- en vrouwenhandelzaken. De auteurs presenteren verrassende inzichten in de werkwijze en structuur van mensensmokkelorganisaties. Hun belangrijkste conclusie luidt dat vrijwel alle onderzochte misdaadverbanden, waaronder mensensmokkelbendes, zich kenmerken door ketens van sociale relaties die veelal langs etnische lijnen lopen en zich baseren op familiale en vriendschappelijke bindingen of een gedeelde herkomststreek. De klassieke piramidale structuur van misdaadorganisaties ontbreekt in de door de criminologen geanalyseerde 'zaken' vrijwel volledig. De sociale organisatie van mensensmokkelbendes hangt sterk samen met de wijze waarop klanten worden gesmokkeld. Als dit met behulp van valse documenten via de lucht gebeurt, constateren zij vrij kleine samenwerkingsverbanden. Als het vervoer over land plaatsvindt, zijn de logistieke problemen dermate veeleisend dat lokale kennis en contacten belangrijk zijn. Lokale smokkelbendes werken dan met elkaar samen door deeltrajecten voor hun rekening te nemen; zij maken vaak gebruik van dezelfde leveranciers van valse documenten en visa, en zijn in hun succes van elkaar afhankelijk (Kleemans et al. 1998:38).

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat in de 'bronlanden' smokkelaars en gesmokkelden vaak dezelfde nationaliteit bezitten. Dit vereenvoudigt immers de communicatie en financiële afhandeling. In transitlanden ligt de situatie anders en zullen de daar gesitueerde smokkelaars een breed palet aan nationaliteiten bedienen. De fascinerende studie van Chin (1999) laat zien hoe Chinezen zich met behulp van smokkelaars via lucht-, zee- en land- routes illegaal in de Verenigde Staten vestigen. Chin beschrijft een keten van samenwerkingsverbanden - verbanden die elk specifieke lokale kennis en mogelijkheden bezitten - die de smokkel van Chinezen over duizenden kilometers mogelijk maakt.

Nederland is voor veel illegale vreemdelingen en asielzoekers de eindbestemming, maar zoals de Doverzaak heeft laten zien, fungeert Nederland voor een onbekend aantal ook als doorvoerland. Deze mensensmokkelzaak maakt zichtbaar hoe illegale Chinezen met verschillende lokale groepen - waaronder Nederlanders en Turken - Groot-Brittannië proberen binnen te komen. Dergelijke gebeurtenissen illustreren dat de smokkel van illegale groepen niet volledig in handen van één organisatie ligt, maar dat verschillende lokale groepen samenwerken in hun poging vreemdelingen clandestien binnen te smokkelen.

Waarom Nederland?

De Nederlandse overheid is bevreesd voor de aanzuigende werking van een relatief humaan vreemdelingenbeleid. In het onderzoeksproject *De ongekende stad* hebben we 175 illegaal in Nederland verblijvende migranten - waaronder uitgeprocedeerde asielzoekers - uit verschillende herkomstlanden de vraag voorgelegd waarom ze zich in Nederland hebben gevestigd (Staring 1999). De meeste illegalen bleken vóór hun komst nauwelijks over relevante kennis van Nederland te beschikken. Illustratief voor die gebrekkige kennis is het grote aantal illegalen dat achteraf constateerde dat de werkelijkheid van het alledaagse illegale bestaan aanmerkelijk zwaarder bleek te zijn dan men vooraf had ingeschat. De directe aanleiding voor veel illegale migranten om zich in Nederland te vestigen, was gelegen in de aanwezigheid van familie of vrienden die hen wilden helpen. Zij kozen niet voor Nederland na verschillende nationale arbeidsmarkten of leefomstandigheden met elkaar te hebben vergeleken, maar omdat hier een lokaal familielid woont.

Net zomin als economisch gemotiveerde migranten de arbeidsmarkten of het vreemdelingenbeleid van de Europese lidstaten met elkaar vergelijken, valt het te verwachten dat asielzoekers de verschillende asielprocedures van mogelijke vestigingslanden hebben geanalyseerd. Het is uiteraard niet zo dat de asielprocedures helemaal geen rol spelen; de West-Europese landen trekken immers meer asielzoekers aan dan zuidelijke landen. Het lijkt er echter eerder op dat, gegeven de mogelijkheden die asielzoekers hebben, andere factoren uiteindelijk van doorslaggevende betekenis zijn. Zo stellen Böcker en Havinga (1997) in hun studie naar migratiepatronen van asielzoekers naar Europa dat het onmogelijk is om één factor als 'hoofdverantwoordelijke' eruit te lichten. Het gaat veelal om een combinatie van factoren, zoals de bereikbaarheid van specifieke bestemmingslanden, de historische en politieke bindingen tussen landen, de economische mogelijkheden in het vestigingsland, de beelden die circuleren over bestemmingslanden, de invulling van het asiel-beleid en de voorkeuren van smokkelaars. Veruit de belangrijkste factor voor asielzoekers bij hun keuze voor een specifiek bestemmingsland blijkt echter de aanwezigheid aldaar van familieleden, vrienden of landgenoten (1997:81-3). Asielzoekers lijken hierin meer op illegale arbeidsmigranten dan men op voorhand zou verwachten.

De illegale vreemdelingen die participeerden in het onderzoeksproject *De ongekende stad* hebben we ook gevraagd hoe zij zich in Nederland hadden kunnen vestigen. De meeste illegalen hadden voor hun reis naar Nederland steun gekregen van eerder gemigreerde familieleden of vrienden die zich garant stelden en bereid waren hen uit te nodigen. Met het op deze wijze verkregen toeristenvisum had men zonder enig risico naar Nederland kunnen vliegen. Ongeveer vijftien procent van de illegalen had voor de reis van de diensten van mensensmokkelaars gebruikgemaakt. Deze illegalen beschikten niet over contacten die bereid of in staat waren voor hen garant te staan, of men had, zoals bij veel asielzoekers het geval zal zijn, eenvoudigweg niet de tijd om deze tijdrovende procedure af te wachten. De meeste illegalen die smokkelaars inschakelden, waren echter voor een deel van de reis ook aangewezen op

loyale familieleden of landgenoten in de vestigingslanden (Staring 1999).

Asielzoekers beschikken niet over meer of andere mogelijkheden om zich in Europa te vestigen dan economisch gemotiveerde migranten. Men zou hooguit kunnen stellen dat zij door de specifieke omstandigheden vaker op smokkelaars aangewezen zullen zijn. De ondersteuning die smokkelaars bieden, beperkt zich echter vrijwel altijd tot de reis. Eenmaal ter plekke zal de gesmokkelde zichzelf moeten zien te redden. Dit betekent dat illegale vreemdelingen die kunnen terugvallen op een omvangrijke groep landgenoten in het voordeel zijn bij de groep illegalen die het hieraan ontbreekt (Staring 2001).

Kettingmigratie

Potentiële arbeidsmigranten en asielzoekers maken wel degelijk afwegingen ten aanzien van het land waar ze zich willen vestigen, maar waarschijnlijk op een andere manier dan de Nederlandse overheid inschat. De vermeende aantrekkingskracht die zou uitgaan van de Nederlandse asielprocedure zou voor veel asielzoekers wel eens van minder belang kunnen zijn dan de overheid vermoedt. Asielzoekers laten zich door verschillende factoren leiden en het zijn niet zozeer de specifieke kenmerken van de Nederlandse arbeidsmarkt of de Nederlandse asielprocedure die aanleiding geven tot vestiging in Nederland, maar vooral relationele afwegingen die aan de keuze ten grondslag liggen. Als potentiële arbeidsmigranten en asielzoekers in een specifiek land over hechte contacten beschikken, die bereid zijn hen te steunen in hun overkomst en eventuele verdere opvang, is dit gegeven van doorslaggevend belang en migreert men - al dan niet met de hulp van smokkelbendes - naar het land waar deze contacten wonen. Een netwerkperspectief op migratie verklaart de continuering van internationale migratie in een restrictieve context vooral in termen van kettingmigratie. Een dergelijk perspectief biedt een goede verklaring voor de aanwezigheid van illegalen en asielzoekers uit de gevestigde migrantengemeenschappen. Maar als illegale volgmigratie vooral loopt via bestaande netwerken, roept dit de vraag op hoe de aanwezigheid van illegale migranten uit exotische landen zonder gevestigde gemeenschappen in Nederland begrepen moet worden. Een deel van het antwoord ligt naar alle waarschijnlijkheid besloten in de activiteiten van smokkelorganisaties in de transitlanden. Zo herbergt Istanbul, één van de belangrijke laatste haltes voor Europa, vele (illegale) migranten uit allerlei herkomstlanden die met de hulp van lokale Turkse smokkelaars Europa proberen binnen te komen. De smokkel van migranten uit de 'nieuwe migratielanden' zal hierbij via dezelfde wegen lopen en naar dezelfde landen leiden als waarmee Turken illegaal West-Europa binnenkomen. Een verhaal van gelijke strekking zou men kunnen schetsen voor de transitlanden in Oost-Europa. Veel potentiële migranten die niet in aanmerking komen voor een visum voor de Schengenlanden komen wel relatief makkelijk in het bezit van een visum van een Midden- of Oost-Europees land en kunnen verder de Europese Unie in worden geholpen met de hulp van lokale smokkelaars.

Het vreemdelingenbeleid van de Europese landen moet vooral begrepen worden in termen van beheersing, regulering en nationale veiligheid (zie Cornelius et al. 1994). Migratiebewegingen laten zich echter maar moeizaam reguleren. Een belangrijke reden voor deze interne dynamiek zijn de transnationale netwerken waarin migranten in de vestigingslanden verbonden zijn met familie, vrienden en kennissen uit het herkomstland, waardoor er sprake blijft van selectieve kettingmigratie. Mensensmokkelaars kunnen voor een deel succesvol zijn dankzij hun inbedding in de gevestigde migrantengemeenschappen. Gesmokkelde illegalen die kunnen terugvallen op een omvangrijke gemeenschap van landgenoten in het vestigingsland en de mogelijkheden die hiermee samengaan, bezitten daarmee een gunstiger startpositie. Illegalen en uitgeprocedeerde asielzoekers die via dezelfde kanalen Nederland zijn binnengekomen, maar die het ontbreekt aan een kring van gevestigde landgenoten, zullen het moeilijker hebben. Zij komen in een uitzichtloze positie terecht en zullen uiteindelijk bij charitatieve opvanginstanties of op straat belanden. De smokkelaars zal dit om het even zijn. Hun verdiensten zijn binnen. Zolang nationale overheden een restrictief toelatingsbeleid blijven voeren en wereldwijd de verschillen in welvaart tussen landen blijven toenemen, zullen mensensmokkelaars ook in de toekomst van lucratieve winsten verzekerd zijn.

Richard Staring is verbonden aan het Rotterdams Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Beleids-onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

De auteur promoveerde op 4 mei 2001 aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op het proefschrift *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis, 249 p. ISBN 90-5589-1975.

Literatuur:

Böcker, A. and **T. Havinga**, *Asylum Migration to the European Union. Patterns of Origin and Destination*. Brussel: European Commission 1997.

Burgers, J. en **G. Engbersen** (red.), *De ongekende stad 1. Illegale vreemdelingen in Rotterdam*. Amsterdam: Boom 1999.

Chin, K.-L., *Smuggled Chinese. Clandestine Immigration to the United States*. Philadelphia: Temple University Press 1999.

Cornelius, W.A., P. Martin and J.F. Hollifield (red.), *Controlling Immigration. A Global Perspective*. Stanford, California: Stanford University Press 1994.

- Engbersen, G.**, 'Panopticum Europa. Verblijfsstrategieën van illegale vreemdelingen', in: J. Burgers en G. Engbersen (red.), *De Ongekende Stad 1. Illegale vreemdelingen in Rotterdam*, pp. 219-41. Amsterdam: Boom 1999.
- Engbersen, G., J. van der Leun, R. Staring en J. Kehla**, *De ongekende stad 2. Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen*. Amsterdam: Boom 1999.
- Kleemans, E.R., E.A. van den Berg en H.G. van den Bunt**, *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: Ministerie van Justitie 1998.
- Leun, J. v.d., G. Engbersen en P. v.d. Heijden**, *Illegaliteit en Criminaliteit. Schattingen, Aanhoudingen en Uitzettingen*. Rotterdam: FSW/Sociologie, Erasmus Universiteit Rotterdam 1998.
- Salt, J. and J. Hogarth**, 'Part I. Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe. A Review of the Evidence', in: F. Lackzo and D. Thompson (red.), *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe. A Review of the Evidence with Case Studies from Hungary, Poland and Ukraine*. Geneva: International Organization for Migration 2000.
- Staring, R.**, 'Migratiescenario's. De overkomst van illegale migranten', in: J. Burgers en G. Engbersen (red.), *De ongekende stad 1. Illegale vreemdelingen in Rotterdam*, pp. 54-87. Amsterdam: Boom 1999.
- Staring, R.**, *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis 2001.